

Mudr J

Roč. VI. č. 4

Apríl 1995

PS netradične na úvod

Toto číslo by sme chceli venovať malému zamysleniu nad súvzťažnosťou archívov s inými, im blízkymi organizáciami a zamyslieť sa nad tým, do akej miery sa má práca archívárov prelínať s prácou v múzeách, v galériách, knižniciach... Kedy je to ešte únosné, ba priam potrebné a kedy "prekračujúce" kompetencie sú skôr na škodu, ako v prospech archívneho dokumentu. K jednoznačnosti pri v tejto, ale aj pri iných nejasnostiach, by mal napomôcť Slovník slovenskej archívnej terminológie.

Archív Slovenského národného múzea

Archívom Slovenského národného múzea (ďalej len Archív SNM) sa nazývalo pracovisko na pôde Slovenského národného múzea v Martine (ďalej len SNM). Počiatky martinského archívu súvisia so vznikom prvých národných inštitúcií - Maticou slovenskou a Muzeálnou slovenskou spoločnosťou. Vznikal postupne z darov a depozít a rozširoval sa ako nesúrodá zbierka archívnych dokumentov. Za deň vzniku archívu môžeme považovať 1. jún 1929, kedy Správa Muzeálnej slovenskej spoločnosti zriadila samostatné archívne pracovisko a povolala do svojich služieb prvú archivárku Dr. Máriu Opočenskú-Jeršovú (Fórum archivárov 1/1995). S jej menom sú spojené počiatky a rozkvet nielen martinského, ale aj slovenského archívnictva po celé polstoročie jeho existencie. V roku 1960 delimitáciou stratil archív väčšinu svojich vzácných dokumentov a Dr. M. Opočenská - Jeršová, sklamaná z nezájmu o jej priekopnícku a namáhavú prácu, odišla do dôchodku.

SNM so sídlom v Bratislave (500 b.m. archívneho materiálu) vzniklo zlúčením Slovenského múzea a SNM v Martine. Archív ako samostatné a odborné pracovisko, začal svoju činnosť až v roku 1974 po schválení štatútu Slovenskou archívnu správou. Bol zaradený do skupiny archívov organizácií osobitného významu. Archív SNM je členený na centrálny archív sídliaci v budove SNM na Vajanského nábreží v Bratislave a archívne pracoviská Hudobného múzea (ďalej len HuM) v Bratislave, Etnografického múzea v Martine a novovzniknutého Múzea židovskej kultúry v Bratislave. Priestory martinského archívu sa za celé desaťročia nezmenili, sú umiestnené v pôvodnej muzeálnej budove SNM projektovanej významnou osobnosťou staveľského umenia, arch. Milanom Hamrincom, ktorý je podpísaný aj pod bratislavským stánkom muzeálnej práce.

Centrálny archív bol do roku 1992 umiestnený v podkrovných priestoroch Bratislavského hradu. Pred dvomi rokmi sa dočkal dôstojného umiestnenia v hlavnej muzeálnej budove. Vybavenie archívu bolo "šité" na mieru. Praktické potreby sa skĺbili s estetikou. Vytvorením galérie (využitie vysokých stropov) sa získalo väčšie množstvo regálov na uloženie archívneho materiálu.

Centrálny archív tvoria fondy právnych predchodcov SNM a to Zemědělského múzea a Slovenského vlastivedného múzea. Tieto začali svoju osvetovú a kultúrnu prácu v roku 1923.

Zemédelské múzeum v Bratislave vzniklo ako pobočka Československého múzea v Prahe. Súčasne začalo využívať priestory muzeálnej budovy aj Slovenské vlastivedné múzeum. Obe inštitúcie zbierali a vystavovali zbierkové predmety vlastivedného charakteru. Ich zlúčením v roku 1940 vzniklo Slovenské múzeum, ktoré rozšírilo svoju aktivitu aj o spoločenské vedy. V roku 1961 sa z Múzea stala celonárodná inštitúcia s riadiacim centrom v Bratislave. Múzeum v Martine bolo a je samostatnou súčasťou SNM ako Etnografický ústav (neskôr múzeum).

Riaditeľstvo SNM riadi aj ďalšie samostatné jednotky, ktoré sú súčasťou archívneho fondu SNM, ako je Archeologické múzeum, Historické múzeum, Hudobné múzeum, Múzeum židovskej kultúry a Prírodovedné múzeum v Bratislave. Do roku 1992 spadali pod SNM ešte ďalšie múzeá na Slovensku (v rámci reorganizácie slovenského múzejníctva sa k tejto alternatíve riadenia znovu pristúpi). Tieto múzeá zväčša nemajú vlastné archívy ani archivárov a pritom vlastnia okrem svojho fondu, prípadne predchodcov, rôzne hodnotné archívne dokumenty.

Archív SNM neochraňuje len fond SNM a jeho predchodcov, ale získava aj osobné fondy osobností a súčasne významných vedcov v prírodovedných, či spoločenskovedných disciplínach. Osobitné postavenie má fond Ing. Miloša Jurkoviča, prvého správcu, neskôr riaditeľa múzea a jeho nie menej významného príbuzného, slovenského architekta Dušana Jurkoviča. Obidve osobnosti pochádzajú zo známej slovenskej rodiny Jurkovičovcov zo Sobotišt'a (Samuel - zakladateľ prvého úverného ľudového družstva v Európe - Spolku gazdovského v Sobotišti v roku 1845 a Slovenského národného divadla nitranského, spolu s J. M. Hurbanom v roku 1841). Archív SNM ochraňuje aj osobné fondy iných bývalých riaditeľov a vedcov. Pre zaujímavosť spomenieme ešte fond lekára slovenského pôvodu MUDr. Jozefa Krútela a fond prof. Andreja Sasa historika, pedagóga a prekladateľa, ktorý spracoval písomnosti archívu veľkostatku. Zároveň vydal v diele "Šemborské latifundium Mukačevo - činadejovské v XVIII. storočí", dejiny poddanstva a agrárnej výroby na Podkarpatskej Rusi.

Najzaujímavejšie jednotliviny aj z muzeálneho hľadiska sú nesporné tie, ktoré pri výstavách dokumentujú kultúrny a spoločenský život na Slovensku. Najväčšie sú národné kultúrne pamiatky - Memorandum slovenského národa z roku 1861 a rezolúcia prijatá 1. mája 1918 na verejnom ľudovom zhromaždení v Liptovskom Mikuláši. Väčšia je zbierka cechových dokumentov z 18.- 19. storočia a "minifond" urbárov obcí Sokolče, Kráľová

Lubella a iné. Medzi najstaršie patria listiny z 15. storočia. V archíve uchovávame aj sériu situčných plánov obcí a panstiev Solivar a Smolník i niekoľko máp z územia Slovenska a Rakúska.

Nie je definované, čo patrí do archívu osobitného významu, čo majú sústreďovať dokumentačné oddelenia a akou formou získavať, ukladať, evidovať a spracovávať dokumenty a fondy (muzeálnou alebo archívnu). (Vari by to bola ďalšia vhodná téma na diskusiu vo FA - pozn. redakcie.) Zavádzanie výpočtovej techniky snáď pomôže odstrániť informačné vákuum medzi spomínanými pracoviskami.

Samostatnou súčasťou A SNM je archívne pracovisko Hudobného múzeu, ktoré je späté so vznikom Hudobného oddelenia v roku 1965. Buduje sa akvizičnou činnosťou, kde sa popri zbierkových predmetoch získavajú aj archívne dokumenty hudobného charakteru. Pýchou HuM sú vzácne notové tlače domácej i zahraničnej proveniencie, zbierky hudobníkov z chórov farských a kláštorých kostolov (napr. kláštora uršulínok v Bratislave, farských kostolov v Trenčíne, Švedlári, Modre, Pruskom, Dubnici nad Váhom). Z fondov osobností a inštitúcií možno spomenúť časť fondu skladateľky a klaviristky L. Zamoyskej, vydavateľa a tlačiara G. Heckenasta a pramene k činnosti spevokolov na Slovensku. Medzi najcennejšie fondy z novších dejín patria fondy skladateľov, teoretikov a interpretov slovenskej hudby J.L.Bellu, E. Suchoňa, A. Moyzesa, A. Albrechta, Š. Németha - Šamorínskeho, F. Kafendu, I. Balla, T. Gašparka.

V A SNM Etnografického múzea v Martine sa fondy začali systematicky dopĺňať až 17 rokov po odchode Dr. Márie Opočenskej - Jeršovej (1977), kedy bolo znovu zavedené systemizované miesto archívára. Bohatstvo martinského archívu tvoria fondy Muzeálnej slovenskej spoločnosti, Slovenského národného múzea v Martine, osobné fondy významných osobností A. Kmeľa, M. Benku, Dr. M. Opočenskej - Jeršovej, jej manžela, J. Geryka, A. Polonca, Maríny Olgy Horváthovej, J. Vlčeka a iné. Medzi najstaršie skvosty patrí zbierka rukopisov a hudobníkov.

Na záver sa nedá nespomenúť problém spisovej služby v organizácii nášho zamerania. Archívár okrem všetkých svojich archívnych kompetentných činností musí viesť ústrednú spisovňu a spisovú službu vo svojej inštitúcii. To znamená, že je povinný usmerňovať príručné spisovne na jednotlivých útvaroch, odboroch a v našom prípade aj v múzeách, ktoré sú riadené a začlenené do SNM (ide o 7 múzeí). Žiaľ pod slovom usmerňovať sa skrýva viac činností, ktoré nepatria do náplne práce archívára, a ktoré

musí vykonávať na úkor odbornej archívnej činnosti. V blízkej budúcnosti sa opäť rozšíri počet subjektov v rámci SNM a situácia pre jedného pracovníka v archíve v Bratislave a jedného v Martine bude ťažko zvládnuteľná.

Elena Machajdíkova

Zbierky archíválií v múzeách

Sväz slovenských múzeí vydal v roku 1942 publikáciu "Odborné práce v múzeách". Na strane 23 - 38 tejto práce je uverejnená veľmi zaujímavá, vzácna úvaha dr. M. Jeršovej pod titulom "Archívy v múzeách".

Aj vo všeobecnosti schvaľujúc tu vyslovené náhľady zaslúžilej archívnej pracovníčky Slovenského národného múzea v Martine, chcem zvlášť vyzdvihnúť veľmi správny záver jej pojednania.

Posledná veta článku znie: "Kým nebude uskutočnená archívna organizácia, je na mieste, ba nevyhnutné, aby o zanedbávané archívy starali sa múzeá".

Nuž, skutočne, bolo to veľmi na mieste, že sa naše múzeá rozprestrelí aj na zbieranie archívneho materiálu, čím zachránili mnoho cenných archíválií od skazy, straty, schválneho zničenia a zavlčenia do cudzozemska. Zásluhy múzeí sú v tomto ohľade neodškriepiteľne neoceniteľné.

Ale i sama dr. Jeršová, ktorá je aj pri svojom archívárskom povolání v istej miere predsa len zaangažovaná múzejníčkou, píše, že starostlivosť múzeí o archívy je potrebná, "kým nebude uskutočnená archívna organizácia".

Táto archívna organizácia sa v plnej miere uskutočnila vládny m nariadením zo dňa 7. 5. 1954, čís. 29 Zb. zák., na základe ktorého bola vybudovaná bezchybne fungujúca sieť štátnych, okresných, obecných a iných špeciálnych archívov. A keď je tomu tak, bolo by na čase, aby sa múzeá zbavili svojich zbierok archíválií, ako pre nich zbytočného balastu.

Výnimku mohli by, prirodzene, tvoriť niektoré typy špeciálnych múzeí, napríklad literárne múzeá, pokiaľ ide o písomné pamiatky po príslušných literátoch, rôzne pamätné múzeá alebo Technické múzeum v Košiciach, pokiaľ ide o niektoré významné písomnosti technickej dokumentácie a pod. Tu sú však múzeá všeobecného vlastivedného charakteru, ktoré skoro bez výnimky opatrujú rôzne rodinné listiny, armálesy, vzácne rukopisy vynikajúcich osobností, hlavne ale veľmi veľa cechových archíválií. Ba, niektoré múzeum (napríklad Liptovské múzeum v Ružomberku) opatruje aj mnoho kpmpletných obecných archívov.

Neviem, či materiál týchto zbierok archíválií bol zachytený pri súpise Jednotného štátneho archívneho fondu, ťažko je to ale predpokladať, keďže riaditelia múzeí nie sú podriadenými orgánmi Slovenskej archívnej správy.

Aby sa predišlo ďalšej dvojkoľajnosti v našom archívniectve, bolo by treba bezodkladne postarať sa o to, aby múzeá odstúpili všetok svoj archívny materiál príslušným štátnym, poľažne okresným archívom podľa proveniencie materiálu.

Docieľiť by to snáď bolo možné aj výzvou Sväzu slovenských múzeí. Keby však táto cesta neviedla k primeranému výsledku, bolo by to treba nariadiť cestou príslušných povereníctiev.

Dr. Eugen Bohuš, okresný archívár Poprad
(Múzeum 5, 1958, č. 1, s. 92 - 93.)

Predstavujeme Vám Archív Slovenskej národnej galérie v Bratislave

Slovenská národná galéria je celonárodná vrcholná organizácia umeleckého zberateľstva, výstvnictva a umelecko - historického výskumu. Vznikla v roku 1948. Jej vznik bol výsledkom dlhodobého procesu uvedomovania si potreby takejto celonárodnej inštitúcie na Slovensku.

V programe budovania SNG bolo už od samých počiatkov zahnuté aj budovanie archívu. Zo správ o vyhodnotení činnosti i revíznych zápisní SNG vyplýva, že vedenie SNG, hoci formálne, archív dokumentujúci činnosť, históriu ústavu i majetkové pomery zriadil, ale v skutočnosti sa oň náležite

nestaral. V protokole o revízii vykonanej Povereníctvom školstva a kultúry z roku 1960 sa píše, že archív SNG je zanedbaný a v čase kontroly neusporiadaný podľa smerníc ministra vnútra č. 94/1953 Ú.v. a č. 153/1956 Ú.v. V kapitole o odstraňovaní nedostatkov PŠK nariadilo SNG určiť miestnosť pre archív, vykonávať skartáciu a poveriť jeho vedením zodpovedného pracovníka. Prax z ďalších rokov ukázala, že spisové a archívne smernice sa v SNG nedodržiavali.

Oveľa priaznivejšia situácia bola pri vytváraní zbierky novinových výstrižkov, z našich (a podľa možnosti) aj zahraničných novín a časopisov. Táto zbierka sa buduje najsystematickejšie a to od vzniku SNG až dodnes. Má ustálenú štruktúru triedenia. Základom sú fascikle slovenských výtvarných umelcov, ďalej nasledujú jednotlivé témy - SNG, regionálne galérie, umelecké združenia, jednotlivé výtvarné druhy a techniky. Dnes máme asi 70 000 novinových výstrižkov.

Snahu po systematickom budovaní zbierky osobných fondov môžeme sledovať už od roku 1951. Vtedajší riaditeľ dr. Karol Vaculík v rámci hodnotenia činnosti spomína, že bolo získaných viacero dokumentov a osobných fondov rôznych umelcov (Gustáv Malý, T. Andrašovič), listy P. Bohúňa, J. B. Klemensa, ktoré tvoria základ archívu SNG. Osobné fondy naďalej dopĺňame a odborne spracovávame. Získavame ich darom alebo nákupom. Pre akvizíciu archívnych dokumentov máme zriadenú ohodnocovaciu nákupnú komisiu.

V archíve SNG sú zastúpené mnohé významné osobnosti výtvarného života. Najstarším, v zbierke osobných fondov, je skromne zastúpený fond Eduarda Majcha (1845 - 1903) a pomerne bohatý osobný fond významného bratislavského sochára Jána Fádruza (1858 - 1903). Svoje miesto tu majú J. Hanula, L. Fulla, M. Galanda, A. M. Bazovský, ale i E. Holéczyová a historici umenia - A. Güntherová - Mayerová, V. Tilkovský a mnohí ďalší.

Vnútoré členenie osobných fondov je dané samotným zachovaným materiálom. Zväčša sú to osobné doklady, vysvedčenia, denníky, vlastné životopisy, menovania a vyznamenania, korešpondencia súkromná, úradná, písomnosti o spolkoch, o výtvarníckej problematike, posudky, majetkové doklady, pri vedcoch i prípravný vedecký aparát, rukopisy diel, fotografie - osobné, rodinné, priateľov, významných pedagógov, z vernisáží, z expozícií umeleckých výstav, životných udalostí ako i vlastných a cudzích výtvarných diel. V časti výtvarných prác sú zastúpené detské a školské výtvarné práce, karikatúry, škitcáre, ale i použité palety a štetce významných umelcov.

Dnes máme 110 osobných fondov, čo predstavuje 42 000 archívnych jednotiek.

Špecifické zameranie SNG podnietilo snahu našich pracovníkov uchovávať archívne dokumentačné materiály z výstavnej činnosti. Archív má v zbierke tzv. albumov výstav, zdokumentované všetky svoje výstavy od vzniku SNG. Od prvej umeleckej výstavy - Jozef Mánes a Slovensko, realizovanej SNG vo svojich výstavných priestoroch v roku 1951 až dodnes (rok 1994), máme 1 150 albumov výstav.

Štruktúra albumov sa v priebehu rokov menila v závislosti od subjektívneho prístupu spracovateľov, pracovníkov archívu. Najslabšie zastúpenie je z 80 - tých rokov, keď umeleckú výstavu dokumentovalo 25 plagátov, 15 pozvánok a 15 katalógov, prípadne niekoľko nekvalitných fotografií. V posledných rokoch sme štruktúru albumu výstav zmenili. Obsahuje dokumenty z priebehu celej realizácie výstavy (zoznamy vystavených diel, reverzy, scenár, libreto, otvárací prejav komisára, autora výstavy, účasť vzácných hostí, návštevnosť, fotodokumentácia, prípadne videozáznam, edičné materiály: plagát, pozvánka, katalóg, dokumentácia propagácie výstavy, kultúrno - výchovných podujatí k výstave, uverejnených informácií o výstave v masmédiách).

Fondy archívu SNG boli v 70 - tých rokoch dopĺňované aj zbierkou fotografií z archívu ČSTK, československej televízie a filmu z rokov 1945 - 1972 (portrétna a reportážne fotografie týkajúce sa udalostí výtvarného diania na Slovensku).

Začiatkom roku 1995 k zbierke osobných fondov výtvarných umelcov sme prebrali aj osobné fondy architektov. Táto zbierka sa začala tvoriť v SNG v roku 1986 pri kabinete úžitkového a priemyselného výtvarníctva. Sú v nej zastúpení významní architekti, napríklad: Harminc, Hruška, konvolút osobného fondu Dušana Jurkoviča a ďalší.

V rámci organizačnej štruktúry SNG, archív bol začleňovaný do dokumentačného oddelenia. Od roku 1975 sa stal súčasťou OBIS - u výtvarného umenia. Tvorili ho - archív a knižnica. V roku 1990, po zrušení OBIS - ov na Slovensku bol archív včlenený do novovytvoreného "Databázového centra", ktorého ďalšími zložkami boli - počítačové pracovisko, centrálna evidencia diel na Slovensku a knižnica. Po zavedení novej organizačnej štruktúry SNG v polovici roku 1993 je archív samostatným oddelením podriadeným priamo riaditeľovi SNG.

Archív SNG napriek tomu, že vznikal spolu s ostatnými oddeleniami SNG, v priebehu desaťročí, nebol budovaný proporcionálne. Pri niektorých zbierkach boli snahy o koncepčný prístup. Najviac zanedbávanou časťou bol ustavične fond SNG. Nemilosrdne ničený, pohadzovaný v pivnici, vyvážený do Zvolena, svojvoľne "skartovaný". Predarchívna starostlivosť, či spisová služba v SNG bol neznámy pojem, napriek tomu, že tu spisové a archívne smernice boli schválené Archívnou správou MV SSR, ale neboli uvedené do praxe.

Koncom roka 1990 som prevzala archív v zlom stave. Začali sme súčasne so školeniami o spisovej službe, širokoplošné preberanie, hľadanie písomností (našli sa i z roku 1951), hodnotenia, skartácie a aby sme zachránili pre fond SNG čo sa ešte dá a súčasne zabezpečovali prácu podľa nových smerníc. (Predbežne má fond SNG 7,2 b. m., registratúra 110 b. m.) V rámci ďalších zbierok v archíve pokračujeme v akvizícii podľa finančných možností SNG. Na úseku osobných fondov spolupracujeme s historikmi umenia SNG. Súčasne usilujeme o zmenu vnútornej stavby našich fondov. (Doterajší systém spracovania je neprehľadný, nelogický, viac knižnícky).

Nešťastím pre tento archív bola skutočnosť, že ho nevedli archívári.

Počas posledných 4 rokov sme archív 2 x sťahovali. V súčasnosti našim najväčším nedostatkom sú malé priestory depozitu a materiálne - technické vybavenie. Napriek tomu sme v roku 1991 dostali počítač. Používame program ISIS. Mapy, ako i vkladanie iných dát, musíme robiť samé. Preto sme stihli popri stálych povinnostiach vložiť iba základné údaje o jednotlivých výtvarných umelcoch, albumy výstav a čiastočne osobné fondy a vedeckovýskumné práce. Viac využívame jeho klávesnicu namiesto klasického písacieho stroja.

Archív SNG pre svoju bohatosť archívnych dokumentov, je často vyhľadávaný bádatelmi, odbornými pracovníkmi, študentmi i našimi pracovníkmi. Poskytol podklady pre nejednú vedeckú prácu, umeleckú monografiu, či študentskú prácu alebo článok. Naše archívne materiály sú často využívané aj pre výstavné účely. Popri obrazovej časti umeleckej výstavy, hlavne monografickej, sa čoraz častejšie objavuje i dokumentačná časť výstavy z našich dokumentov. Taktiež samotný archív uskutočnil v priebehu rokov niekoľko samostatných dokumentačných výstav s umeleckou tematikou. Tlačou archív SNG vydával tzv. súpisy osobných fondov (E. Nevan, C. Majerský, P. Matejka, Š. Bednár, A. M. Bazovský, P. Kern, J. Hanula, J. Pospíšil,...).

Čo vynáša práca v archíve SNG.

Na budovaní archívu SNG v priebehu rokov sa podieľali: Dušan Kresák (právnik) - do roku 1954, František Baláž (ekonóm) - do roku 1960, Eduard Andráš (kunsthistorik) - v rokoch 1963 - 1970, Mária Jelínková (stredoškolačka) - v rokoch 1968 - 1973, Ľudovít Medvecký (kunsthistorik) - v rokoch 1970 - 1973, Natália Mudrochová (kunsthistorička) - v rokoch 1973 - 1974, Zora Ondrejčeková (knihovnička, neskôr kunsthistorička) - v rokoch 1973 - 1990, Marta Jedličková (filologička) - v rokoch 1976 - 1983, Anna Glasová (stredoškolačka) - v rokoch 1975 - 1981, Mária Kovalčíková (kunsthistorička) - v rokoch 1982 - 1984, dr. Ivan Mrva (archivár) - v rokoch 1985 - 1986, dr. Jaroslav Hochel (archivár) - v rokoch 1987 - 1989.

V súčasnosti kolektív archívu tvoria: Mgr. Valika Hrtánková (archivárka) - v archíve SNG pracuje od roku 1984, ako vedúca Archívu SNG od 1. 10. 1990. Eva Písečná (stredoškolačka) - v archíve pracuje od roku 1972 a Mgr. Zuzana Šafárová (teória kultúry) - v archíve pracuje od 1. 11. 1990.

Valika Hrtánková

ZO SVETA

Talianske archívnictvo

Talianske archívnictvo má bohatú históriu, jej pramenná základňa je jedna z najstarších na svete vôbec. Talianske archívne školstvo i archívna teória výrazne prispeli do rozvoja svetového archívnictva.

Štátne archívy spravuje Ministerstvo kultúry a životného prostredia Talianskej republiky. Jeho súčasťou je Ústredné riaditeľstvo archívov na čele s generálnym riaditeľom, ktorého menuje talianska vláda. Jeho pracovný tím sa skladá z 200 pracovníkov, z toho 50 špecialistov pre archivistiku. Všetci majú štatút štátneho zamestnanca. Ten sa vzťahuje aj na všetkých pracovníkov štátnych archívov.

Hlavné úlohy riadiaceho orgánu spočívajú v zabezpečovaní preberania a archivovania archívnych fondov ústredných a regionálnych orgánov štátu v jeho historickom vývoji, ako aj všetkých archívnych dokumentov, ktorých štát je vlastníkom alebo má právo depozitu. Ďalej kontroluje archívy verejných organizácií, ako aj súkromné archívy, ktoré boli prehlásené za archívy historického záujmu. Ide teda o archívne fondy uložené mimo štruktúr štátu.

Ústredné riaditeľstvo archívov riadi, usmerňuje, finančne zabezpečuje činnosť Ústredného archívu štátu v Ríme, 94 štátnych archívov sídliaich v hlavných mestách jednotlivých provincií republiky, ďalej 40 sekcií štátnych archívov v mestách (obciach) osobitného významu, ako aj 18 archívnych inšpektorátov. Súčasne spravuje Ústredné laboratóriá pre reprografiu, knižnú väzbu, konzervovanie a reštaurovanie archívnych dokumentov so sídlom v Ríme.

Štátne archívy uchovávajú takmer milión bežných metrov archívnych dokumentov. Najstarší pergamenový dokument pochádza z roku 721 a je uložený v štátnom archíve v Miláne. Najstaršie dokumenty na papieri sú z 12. storočia. Archívna pramenná báza v štátnych archívoch má svoje počiatky v stredoveku. Archívy ochraňujú i fondy notárov, zaniknutých cirkevných inštitúcií a náboženských korporácií, ktorých majetok bol skonfiškovaný štátom. Môžu preberať do depozitu aj archívne fondy verejných inštitúcií (regiónov, provincií, obcí, verejných inštitúcií neúzemného charakteru), ako aj súkromné archívy (rodín, osôb, podnikov, inštitúcií, atď.). Súkromné archívy môže štát získať kúpou, darom alebo odkazom. Podrobný prehľad o archívnych prameňoch poskytuje generálny sprievodca.

Hlavné úlohy štátnych archívov možno zhrnúť do 6 bodov:

- spracovanie a sprístupňovanie archívnych fondov, tvorba klasických syntetických a analytických archívnych pomôcok;
- automatizované spracovanie archívnych informácií;
- kontrola spisovní a medziarchívov ústredných a regionálnych orgánov štátu, kontrola skartácie a preberanie archívnych dokumentov do

archívov (zástupca štátneho archívu, ako aj zástupca ministerstva vnútra sú ex offo členmi 4 - člennej skartačnej komisie);

- informačná činnosť vo vzťahu k bádateľom;
- vedeckovýskumná práca;
- kultúrne a výchovno-vzdelávacie aktivity.

Každý ústredný orgán štátnej správy (26 ministerstiev) vydáva pre seba i organizácie vo svojom odvetví spisový a skartačný poriadok a plán. V priemere z celkovej písomnej produkcie sa do štátnych archívov po skartácii preberá asi 15 percent dokumentov. Povinnosť odovzdávať archívne dokumenty vyplýva zo zákona o archívoch z roku 1963 a musí sa tak stať do 40 rokov od vzniku dokumentov, nie však skôr! Po 40-tich rokoch je archívny dokument voľne prístupný i pre bádateľské účely. Sú tri výnimky: 50-ročnú lehotu majú dokumenty obsahujúce údaje o vnútornej a zahraničnej politike štátu, tá istá lehota sa vzťahuje i na dokumenty s osobnými a medicínskymi údajmi, 70-ročná lehota sa uplatňuje na súdnotrestné rozhodnutia. Výnimky z tohto sú možné so zreteľom na vedecké účely, ale len so súhlasom ministerstva vnútra.

Súčasťou štruktúry štátneho archívnictva sú aj archívne inšpektoráty, ktoré sa nachádzajú v každom sídle z 18 regiónov republiky. Zákon im umožňuje vykonávať dozor a metodicko-kontrolnú činnosť nad neštátnymi (verejnými, komunálnymi a súkromnými archívami). V Taliansku je viac ako 8 000 obecných archívov, vyše 50000 verejných inštitúcií neúzemného charakteru. Ich kompetencia je regionálna. Inšpektoráty majú povinnosť prehlasovať súkromný archívny fond za fond osobitného historického záujmu (s tým ide aj množstvo povinností pre jeho pôvodcu) a v prípade zlej starostlivosti o takýto fond, môžu navrhnúť riadiacemu orgánu nariadiť vlastníčkovi nútený depozit v štátnom archíve.

Peter Kartous

Nový typ archívu

Návrh na zriadenie archívu elektronicky publikovaných materiálov a filmov predložila vláde Britská knižnica. Ťažiskom návrhu je požiadavka, aby výrobcovia povinne dodávali hlavnej knižničnej ustanovizni Spojeného kráľovstva kompaktné disky, video a zvukové záznamy, mikrofiše, ako aj filmy, podobne ako sa musia odovzdávať výtlačky kníh, novín a časopisov. Vychádzalo sa zo skutočnosti, že verejnosť sa k informáciám už viac dostáva prostredníctvom technických zariadení, než cez knižné, časopisecké, či novinové strany. (Např. sa predpokladá, že tretie vydanie Oxfordského slovníka Angličtiny, pripravené na rok 2005, už nebude mať vôbec knižnú podobu - užívateľom sa poskytne na CD - platniach.) Zriadenie archívu podporujú odborníci z univerzitných knižníc v Oxforde a Cambridgi, ako aj knižnice v Škótsku, Walese, ba aj v Írsku, ktoré majú právo na povinný výtlačok. Ak vláda návrh schváli, roku 2000 bude britský archív elektronicky publikovaných materiálov a filmov skutočnosťou. Overenou otázkou ostáva, kam by mal byť začlenený, pretože aspoň o časť budúcich fondov sa uchádza např. Britský filmový inštitút. Obsah archívu by mal byť po kábloch prístupný užívateľom v celom Spojenom kráľovstve a časom aj v zahraničí.

(Podľa Literárneho týždenníka 7, 17. 3. 1995, č. 12, s. 9)

DISKUSIA

K Slovníku slovenskej archívnej terminológie

Každý národ má svoj jazyk. Každý vedný odbor má či mal by mať svoj špecifický jazyk - terminológiu ako súčasť národného spisovného jazyka, ktorou ho obohacuje, prehľbuje. V prvom prípade sa spisovným jazykom

(všeobecnou lexikou) dorozumieva celý národ, spoločenstvo príslušného štátu, štátov, či vzdelancov, ktorým tzv. svetové jazyky slúžia ako prostriedok vzájomnej komunikácie. Odborný jazyk slúži istej skupine ľudí rovnakého profesného zamerania, ktorý reálne a javy príslušného odboru "terminologicky definuje, dáva im významovú priezračnosť, systémovosť, ustálenosť, jednoznačnosť, nosnosť, rešpektuje všeobecnú lexiku vlastného spisovného jazyka a medzinárodnú komparatívnosť" (M. Kušík).

My, slovenskí archivári, sa dorozumievame prirodzene slovenským spisovným jazykom, ba (alebo aj) vlastnou, v istých ohľadoch aj ustálenou - rozkolísanou terminológiou. Archivnou rečou. Možno povedať "slangom" (dovoľte túto opovážlivosť!), ktorého významovosť v širšej rovine zatiaľ nikto nekodifikoval (slang ani nekodifikuje, no náš "archívny slang" načím kodifikovať). A tak mnohokrát viacerí hovoríme o tom istom, ale na označenie toho istého javu, reálne používame rozličné termíny. Potom si vysvetľujeme, čo ktorý z nás pod tým - ktorým termínom, názvom myslel. Ťažko sa dohovráame. Zvlášť, keď nečítame, neštudujeme to, čo už napísané bolo, čo je zaužívané a pevné a k tomu, čo sa nám nezdá alebo máme iný názor, nevyjadrieme sa či už z neznalosti, pohodlnosti, ľahostajnosti alebo iných príčin (aj keď by to malo byť našou najsvätejšou povinnosťou a hrdosťou na svoj vlastný stav).

Žiadna odborná terminológia, slovník, lexikon sa netvoril a nerodí ľahko. Vyžaduje si značnú sumu vedomostí, chcenia i "buldočej" zaťatosti.

V 1. čísle Slovenskej archivistiky z roku 1968 Michal Kušík zdôvodnil slovenské archívnictvo (či archívnictvo v slovenských pomeroch) ako samostatnú vednú disciplínu a vyznačil jej miesto medzi vedami či v klasifikácii vied (tí "archivári", ktorí o tom pochybujú, buď túto gruntovnú štúdiu nepoznajú (nechcú poznať?), resp. nie sú archivármi v pravom zmysle slova! Šesť rokov na to, v 1. čísle 9. ročníka toho istého periodika, sa ten istý autor zásadným, jasným a programovo jasným spôsobom vyjadril k slovenskému archívnemu názvosloviu. Bol to prvý (až na nuansy) dodnes platný a ž i a ľ v slovenskej archívnej spisbe aj jediný a posledný seriózny príspevok k tejto problematike. Viacerí vtedajší archivári, ktorí mali možnosť čítať, zamyslieť sa a uvažovať nad výpovednou hodnotou tejto štúdie (voňajúcej ešte tlačiarenskou čerňou), už nie sú medzi nami. My, dnes starší, vtedy, pred viac než štvrtstoročím, začínajúci archivári, sme jej ani dobre nerozumeli - chýbala nám suma Kušíkových vedomostí. Potom sme sa buď odborne venovali inému alebo - a to programovo! (s výnimkou M. Kušíka a

G. Ripkovej - Slovar sovremennoj archivnoj terminologii socialističeskych stran I., II., Moskva 1982, 1988, J. Klačku, L. Kamencovej - Materialy do slovnika terminologii archivalnej krajow socialisticznych. Warszawa 1973, V. Horvátha, P. Kartousa, J. Watzku a ich spolupracovníkov - Ochrana, sprístupňovanie a využívanie archívnych dokumentov. Bratislava 1988.) - sme o tom, u nás ojedinelom i naliehavom počíne, v písomnej forme decentne mlčali. I keď sa o tom v kuloároch zasvätených hovorilo, nikto (!) nebol schopný (?) - alebo z obavy, aby sa "nepopálii" - nedal svoje poznatky na papier. Perom o Kušíka ani len nezavdil (ak predsa ešte niekto niekde, prosím o ospravedlnenie). A nenapísané (nezhmotnené) slovo, myšlienka spravidla ani nejestvujú.

Viac než štvrtstoročie mlčania!

My, starší, červenajúc sa, ospravedľujeme sa (ak je to možné). Trápi nás to a preto sa pýtame: Vás "archívnu mlad", neirituje táto bolestná skutočnosť? Fakt, že sa v odborných veciach nevieme vlastným jazykom precízne dohovoriť? Že ešte stále si neustále vysvetľujeme, čo sme to vlastne a presne chceli, chceme povedať?

Kušík a jeho generácia archivárov chcela - a v tomto smere aj urobila kus roboty (SA, IX, s. 31 - 35). Avšak (vplyvom rozličných okolností) toto úsilie, okrem iného, nemajúce oficiálnosť a nedozreté " na reálny program pracovných plánov" (nota bene) nadobúdalo formu vzdialujúcej sa stálice od našej podstate. Jej svit v ranom úsvite i pri zvečerievaní sa, keď naša psyché je najnáchylnejšia plodným myšlienkovým pochodom, nás (aspoň poniektorých) však - popri všeličom inom i vážnom ! - až priveľmi znepokojuje.

Odbor archívnictva a spisovej služby MV SR, vedomý si dnes už dostatočných vlastných intelektuálnych zdrojov a možností inšpirácie v zahraničnej archívnej terminologickej tvorbe, poveril v roku 1992 Slovenský národný archív vypracovaním projektu slovenskej archívnej terminológie. Úloha sa znovu dostala aj do jeho plánu na rok 1993. V apríli 1994 Slovenský národný archív odovzdal Odboru archívnictva 5 - stránkový "projekt", ktorý pojednával o tom, že načím tehly, dosky, cement, (o krytine nebola reč), robotníkov i inžiniera i stavebný pozemok na to, aby sme mohli stavať rodinný dom. Keďže dom nebol nakreslený (naprojektovaný), nemal prijímaciu halu, jedáleň ani spálne, a tak na Vedeckej rade Slovenského národného archívu sme ho "zmietli zo stola". Vedecká rada SNA skonštatovala, že pri súčasnom personálnom obsadení táto úloha je nad sily

ústavu. Ži a ľ! (Hľadáme i vedeli by sme aspoň čiastočne východiská z toho "žial". No...)

K plneniu tejto úlohy a vedeckej práci v Slovenskom národnom archíve a v iných štátnych archívoch sme sa viackrát oficiálne kriticky vyslovili. Aj na Vedeckej archívnej rade 20. júla 1994. Touto otázkou, či otázkami sa zaoberala aj Vedecká archívny rada 23. februára 1995. Privrieme oko nad komplexom problémov súvisiacich s vedeckou prácou v archívoch tlmočených na poslednom zasadnutí VAR Elom Rákošom. V chvate času, z dvanástich nim nastolených poznámok k problematike vedeckej práce v archívoch a z pestrej diskusie k tomu, sa však stihli (Bohu chvála) prijať tieto závery:

- "do najbližšieho zasadnutia VAR sa pripraví projekt dokončenia práce na Slovníku slovenskej archívnej terminológie"

- "za gestora prípravy Slovníka slovenskej terminológie odporúča VAR PhDr. Mariána Zemeneho: do pracovného teamu sa na prítomnom zasadnutí prihlásili : PhDr. J. Beňko, CSc., PhDr. P. Kartous, CSc., PhDr. J. Klačka, PhDr. M. Melníková, PhDr. M. Stieberová, CSc. : ďalší spolupracovníci sa oslovia prostredníctvom Odboru archívnictva a spisovej služby MV SR." (Hneď po zasadnutí sa prihlásili aj PhDr. J. Spiritz, PhDr. L. Vrteľ.)

Preto (bez dlhých rečí, aj tých už medzičasom bolo dost'), ex offo - Odbor archívnictva a spisovej služby MV SR - poveruje, Vás, pán doktor Zemene, aj týmto, pred slovenskou archívnu societou, gestorstvom a spracovaním PROJEKTU Slovníka slovenskej archívnej terminológie a želá Vám jeho úspešné dotiahnutie do knižnej podoby. Vás, pani riaditeľka Štátneho oblastného archívu v Nitre, ako najbližšieho nadriadeného pána doktora Zemeneho, žiada, aby ste mu k tomu vytvorili najoptimálnejšie pracovné podmienky. To znamená, poskytlí mu k tomu "101 %" pracovného času. (Až tak je táto úloha vážna!)

A Vás, kolegyně a kolegovia, A R C H I V Á R I, Odbor archívnictva a spisovej služby MV SR týmto o s l o v u j e . Každý z Vás, ten k t o predovšetkým c h c e (zobrať na seba kus nášho bremä), m ô ž e, m á a v i e k tomu "čosi" povedať, odovzdať pars svojho stavovského ega na mensu vlastnej profesie a prispieť k zmene odborného "bľabotania" (nadsádzka zámerná) na prvú kodifikáciu slovenského archívneho jazyka, v y z ý v a, ohľáste sa - bez zbytočného meškania (aj toho už bolo dost'!) - pánovi doktorovi Zemenemu. Pre každého z nás bude - alebo malo by byť -

ct'ou i súčasťou plánovaných pracovných úloh (nota bene!) podieľať sa na narovnávaní i ohýbaní "nášho jazyka".

(P.S. " I meškali sme", no dejiny nás (azda budú tak milostivé) ospravedlnia, no nezabudnú nám, ak ten čas a túto príležitosť prepasieme. Dá Boh, že nám, tým po 50 - tke, skoro zmizne čerevň z líc (za naše odborné hriechy) a Vy, mladší, (nepochybne múdrejší ako my vtedy, v roku 1974) sa nad ňou budete čoskoro usmievať. Radi, so zahanbením, ale so zadostučinením Vaše poškľabky prijímeme.)

Ján Beňko

KNÍŽNÉ NOVINKY

Milan Buben: Encyklopedie heraldiky. Světská a církevní titulatura a reálie. Nakladatelství Libri. Praha 1994.

420 strán + príloha, 1 000 hesiel, 600 obrázkov, 30 strán obligátneho úvodu do heraldiky, menný register. Titanská práca na jedného človeka. Spojenie hesiel z heraldiky s pomenovaniami jednotlivých cirkevných a svetských hodnostárov, bohoslužobných inštrumentov, či pojmami pomocných vied historických, možno trochu sťažuje orientáciu tomu, kto hľadá zväčša len určité heraldické heslo, pojem, termín, figúru. Na druhej strane sa pri listovaní encyklopédie čitateľ mimovoľne začíta i do hesla, ktoré pôvodne vôbec nehľadal a ktoré ho uvedie napríklad do tajomstva ruženca, či do štruktúry jemného hierarchického vrstvenia anglického kráľovského dvora.

V encyklopédii sa čitateľ dočíta dokonca o indickej heraldike (s.147), africkej heraldike (s. 39) a iných exotických kuriozitách (slovenskú nech nehľadá). Rozvoj uhorskej heraldiky autor kladie až do čias kráľa Žigmunda, ktorý vyzval uhorských magnátov, aby zliezli zo stromov a išli s ním do Kostnice na výlet, spojený s upálením jedného kacíra. Keď tam Uhri videli

krásne erby, prosili Žigmunda, aby i oni mohli mať také pekné obrázky na štítoch a tak sa k nám dostala heraldika(s. 373).

Nechajme však smutné žartovanie bokom a berme knižku ako pripomenutie stále ešte iba plánovaných, dosiaľ však reálne nerozbehnutých prác na slovníku slovenskej heraldickej terminológie, ktorý by sa mohol stať základom našej heraldickej encyklopédie. Heraldika je síce jedna, to je pravda pravdúca, vôbec to však neprotirečí rovnako pravdivému tvrdeniu, že každá je - trochu či väčšmi - iná. Spracovať heraldickú problematiku s jej domácimi špecifikami a nuansami napríklad aj formou nášho heraldického lexikónu ostáva teda našou úlohou a to napriek tomu, že češtine každý rozumie. Nová česká Bubnova encyklopédia heraldiky je však v každom prípade užitočná knižka, listovanie v nej čitateľa určite obohatí. Dobré sa číta aj vo vlaku, ba i v posteli. Kúpil som ju za 169.- Sk v kníhkupectve AF, Kozia 20, 811 03 Bratislava, tel.č.:07/311 898. (Je to dobré kníhkupectvo).

Laco Vrteľ

Proglas - Almanach akademickej mládeže myslený ako sebareflexia Slovenska 5, december 1994, č. 4, s. 28.

Neustále prichádzajú hlasy o pasivite mladých a zároveň ich neurčitom vykročení do reality, do toho najobyčajnejšieho života. Časopis Proglas, ktorý vychádza 4 x ročne na akademickej pôde dokazuje schopnosť nastupujúcej generácie. Prináša príspevky študentov humanitného zamerania, rôznych odborov a špecializácii. Stretneme sa tu s prekladmi (P. Ťažký - Ante Stamač: Nech Vás Boh chráni!, J. Novák - Profil Mirceu Eliadeho II. - pre Proglas napísal Gabriel Lătaianu z Rumunska), pozoruhodné sú filozofické "úvahy" (Mýtus absurda alebo o pojme absurdity so stálym zreteľom na Camusa - R. Michelka, E. Markovič: Jeden môj pohľad na základy systému Immanuela Kanta), literárne kreácie v podobe próz, poézie a literárnej kritiky. Nás však zaujali práce historické. Jana Balegová s historickým úvodom v príspevku Ján Thuróczy a jeho Uhorská kronika prináša niekoľko ukážok prekladu práce Johana Schwandtnera: *Scriptores rerum Hungaricarum I, Vindobonae 1766.*

Martina Králiková - Dotyky s minulosťou sprostredkúvava populárnou formou niektoré historické udalosti mesta Krupina, prerozprávaním Dejín krupinskej vartovky od Pavla Pamičana (z roku 1936). Po prečítaní tohoto pestrého časopisu, ktorý má aj svojho host'a - prof. Šimona Ondruša a je doplnený správami, recenziami, výrokmi slávnych sa neubránime pocitu, že mládež je o krôčik pred nami a my by sme mali rýchlo zdvihnúť hodenu rukavicu. Len archivári využili, ako sa zdá, túto vynikajúcu príležitosť na dokázanie svojich schopností v tomto čísle, akosi poskromne. Bolo by zaujímavé doplniť mená autorov článkov aj o študijný odbor, aby sme si mohli urobiť lepší obraz o tom, kto preberie naše pracovné povinnosti a či štúdium archívnictva a histórie je pre nich stavovskou príslušnosťou, či len východiskom z núdze po neprijatí na lukratívnejšie odbory.

OSOBNOSTI

Michal Matunák

Narodil sa 17. 7. 1866 v Šuranoch z rodičov Imricha a Kataríny, rod. Augustínovej. Zomrel ako slobodný a bezdetný 5. 12. 1932 v Kremnici.

Navštevoval ľudovú školu v Šuranoch, neskôr študoval na gymnáziu v Nových Zámkoch, v B. Štiavnici, v rokoch 1885 - 87 v Egri. Teológiu na univerzite v Budapešti a v roku 1891 bol vysvätený za kňaza. Ako r. k. kaplán pôsobil vo Zvolenskej Slatine, v Sučanoch a katechéta vo Vrútkach. V rokoch 1893 - 94 bol vychovávateľom u veľkostatkára a zvolenského župana Pavla Kiša vo Vígľaši, v rokoch 1894 - 98 opäť ako kaplán v Kremnici. Riaditeľom ľudovej školy v Krupine sa stal v rokoch 1898 - 1902. Po štyroch rokoch v školských službách odišiel opäť do cirkevných služieb, v

ktorých ako farár a dekan v Brezne pôsobil v rokoch 1902 - 22. Od roku 1922 sa stal archivárom mesta Kremnica.

Popri teológii študoval na univerzite cirkevnú hudbu a najmä históriu. Ovládal niekoľko jazykov (o. i. turečtinu a cigánčinu). Podľa vzoru svojho otca sa venoval zbieraniu ľudových piesní (najmä z obdobia tureckej okupácie, kuruckých bojov a maďarskej revolúcie v rokoch 1848 - 49). Počas kaplánovania v Kremnici ho tamjší archivár P. Križko zasvätil do archívnej praxe a pod jeho vplyvom rozvinul pozoruhodnú organizačnú a publicistickú aktivitu v oblasti histórie. V Krupine usporiadal mestský archív, založil miestne múzeum, tlačiareň, týždenník Korpona és Vidéke, ktorý aj redigoval, bol tajomníkom Hontianskej muzeálnej spoločnosti. Ako kremnický archivár usporiadal niektoré fondy mestského archívu, zdvojnásobil počet kníh jeho knižnice. Po vzniku ČSR bol členom historického odboru i výboru MS a MSS.

Vo svojej práci sa zaoberal rozličnými historickými aspektami vývoja miest a obcí, v ktorých pôsobil (Šurany, Nové Zámky, Vígľaš, Krupina, Kremnica). Priekopníckym bolo štúdium dejín tureckej okupácie slovenského územia v 16. - 17. storočí. K jeho najvýznamnejším dielam patria kapitoly z dejín Kremnice. Na základe bohatého pramenného materiálu v nich vyvrátil viaceré omyly staršej historiografie. Viacerými štúdiami reagoval na teória V. Chaloupeckého o najstarších dejinách Slovenska, jeho osídlení a pôvode Slovákov. Prispel do monografií Nitrianskej a Hontianskej župy, publikoval v periodikách Századok, Magyar Sion, Felvidéki Híradó, Nyitramegei Közlöny, Ersekújvári Lapok, Honti Lapok, Zolyomvármegyei Hírlap, Nyitramegyei Szemle, Alkotmány, Katholikus Szemle, Slovenské pohľady, Národné noviny, Kultúra, Slovák, Náš kraj.

(Podľa Slovenského biografického slovníka IV.zv., M - Q, Martin 1990, s. 114, pripravila Z. K.)

Redakčná rada: V. Nováková, L. Vrteľ, J. Hanus, Z. Kollárová
Toto číslo pripravil kolektív Archívu SNG a SNM v Bratislave
Technická úprava : Z. Kollárová, M. Madáčová
Distribúcia: ŠOKA Galanta
Náklad: 240 ks.